

Установа “Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры”
Філіял “Літаратурны музей Максіма Багдановіча”

Даклад

Доўгае вяртанне Язэпа Пушчы

(Круглы стол “Адысея Язэпа Пушчы”: да 120-годдзя з дня нараджэння,
Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 20 мая 2022 г.)

Аўтар:
загадчык філіяла “Літаратурны музей
Максіма Багдановіча
Бараноўскі Міхаіл Аляксандравіч

Мінск 2022

“Доўгае вяртанне Язэпа Пушчы”

Суровыя сталінскія часы прывялі да знікнення, альбо вымушанага маўчання вялікай колькасці беларускіх літаратараў. Сярод іх адзін з заснавальнікаў аб’яднанняў “Маладняк” і “Узвышша” – Язэп Пушча.

У 1930 годзе ў Беларускай дзяржаўнай выдавецтва павінна была выйсці кніжка вершаў “Сады вятроў”, карэктурку якой Пушча атрымаў і прачытаў. Але ў друк яна не пайшла, больш таго, рукапіс чакаў незаздросны лёс. Прыхаваны да лепшай пары ў старым вулі, у час калі ішло следства, ён быў спалены сваякамі, ад страху, што калі паперы знойдуць, гэта можа мець дрэнныя наступствы. Так знікла “выбранае” Язэпа Пушчы – лепшыя на думку аўтара творы, многія з каторых яшчэ нідзе не з’яўляліся і былі назаўсёды страчаны.

Да арышту, які здарыўся 24 ліпеня, былі надрукаваныя верш “Узмахі” (“Полымя” № 2) і паэмы “Крывавы плакат”, “Сады вятроў” (“Узвышша” № 3). З той пары, калі не лічыць публікацый ў Заходняй Беларусі, у часопісе “Калоссе” (1935 і 1939 гады) імя Язэпа Пушчы не траплялася на кніжных паліцах і старонках перыядычных выданняў БССР да 1956 года.

Гэта не значыць, што Іосіф Паўлавіч не пісаў вершаў, час ад часу ён звяртаўся да паэтычнага слова. Складаныя перыпетыі лёсу знайшлі свой адбітак у такіх творах, як “На свеце боль і смутак ёсць”, “Як я цябе любіў”, “На этапе”, “Суровы лёс”, напісаныя ў Шадрынску Свядлоўскай вобласці.

Як згадвала ў сваіх успамінах Станіслава Плашчынская, жонка паэта, у высылцы яго сустрэлі супрацоўнікі ГПУ з наступнымі інструкцыямі: “На працягу пяці год адзін раз у месяц павінен з’яўляцца ў ГПУ, адзначацца. Працаваць у школе забараняецца. Вершаў не пісаць. Не выязджаць. Працаваць, калі знойдзеш работу, дазволена”.

Пісанне вершаў несла з сабой даволі вялікую рызыку, але не кідаць гэтай справы Іосіфа Паўлавіча заахвочвалі сябры, з якімі ў яго была магчымасць тады ліставацца, у першую чаргу, Адам Бабарэка: “Якая радасць, Язэп, чытаць тут, у краіне голаду і холаду для духа, ліст, што падобен ціхаму променю вясны ў цьме маўклівага выгнання. Твая лістоўка для мяне – гэта знак на тое, што саспелі ў душы тваёй “зёрны новых слоў”, што прабіваюцца яны на свет, каб паўстаць у ім творамі вытанчанай паэзіі”.

Пасля высылкі Язэп Пушча разам з сям’ёй адпраўляецца ў Анапу, дзе піша вершы “Анапскія настроі”, “Авідзій”, “Адаму Міцкевічу”, “Байрану”, пра якія гаворка будзе ісці крыху ніжэй.

Многія паплечнікі Пушчы, адбыўшы тэрмін, спрабавалі вярнуцца на радзіму, але не ўсім пашчасціла так, як Максіму Лужаніну, многія былі арыштаваныя паўторна і апынуліся ў яшчэ горшых умовах – у лагеры. Таму, Іосіф Паўлавіч не спяшаецца ў Мінск, пераязджае з месца на месца, працуе

бухгалтарам, а потым знаходзіць сабе месца настаўніка ў Манакоўскай сярэдняй школе і крыху пазней ў Чаадаеве, дзе сустрэне вайну і пражыве да 1958 года.

У Чаадаеве Язэп Пушча пачынае ўсё часцей звяртаецца да паэзіі, але ў адрозненне ад Андрэя Александровіча, Барыса Мікуліча ці Сяргея Грахоўскага не робіць спроб друкавацца. Больш таго, стараецца не афішыраваць свайго мінулага, таму ў пасёлку нават не здагадаліся, што паэт быў калісьці ў высылцы, а да таго быў вядомы, як знакаміты беларускі творца.

Ва ўспамінах Васіля Хомчанкі, якому давалося служыць у Мурамскай (потым Уладзімірскай) вобласці, можна знайсці гісторыю пра іх знаёмства ў 1952 годзе. Праўда, дзеля справядлівасці варта адзначыць, што Васіль Хомчанка тады пазнаёміўся не з паэтам Язэпам Пушчам, а з дырэктарам мясцовай школы Іосіфам Плашчынскім.

Хомчанка быў актыўным удзельнікам Уладзімірскага літаратурнага аб'яднання, і яны разам з таварышам, рэдактарам абласной газеты “Прызыў” Яўгенам Асятровым, вырашылі наведаць настаўніка, які згодна чутак меў неблагія паэтычныя схільнасці. Але падчас сустрэчы Пушча вельмі перапалохаўся, што да яго прыехалі з праверкай органы, і паводзіў сябе вельмі замкнёна – не раскрыў сябе, патлумачыўшы, што толькі дапамагае вучням займацца паэтычнай творчасцю і абяцае зрабіць падборку.

Пасля, калі пісьменнікі наноў пазнаёмяцца ў Мінску, Пушча будзе казаць Васілю Хомчанку, што ў 1952 годзе “час не наступіў для мяне, каб аб’явіцца”. Гэты візіт вельмі ўсхваляваў паэта, узнікла жаданне раскрыць сваё творчае “альтэр эга”, але ён устрымаўся і, як прызнаваўся потым, “лічыў, што зрабіў правільна”. Падчас такіх перажыванняў і ўнутранага разладу Язэп Пушча спаліў частку твораў, напісаных ў Чаадаеве. Больш-менш поўна позняя паэзія Іосіфа Паўлавіча прадстаўлена пачынаючы з 1955 года. Пра перагляд справы пісьменнік даведваецца ад Уладзіміра Дубоўкі: “Братка, Язэп, я быў у Мінску ў Вярхоўным судзе, дзе атрымаў паперку аб рэабілітацыі. Я там бачыў і тваё прозвішча. Так што збірайся дахаты”.

У 1956 годзе Язэп Пушча ізноў “аб’явіўся”. Дасылае колькі сваіх вершаў у часопіс “Полымя”. Як бачна з ліставання, першая спроба вярнуцца ў літаратуру поспеху не мела. Але 22 ліпеня дасылае яшчэ адзін ліст рэдактарам часопіса Максіму Танку і Анатолю Вялюгіну, якія адабралі да друку верш “Адаму Міцкевічу”, напісаны яшчэ ў 1936 годзе ў Анапе. Публікацыя адбылася ў № 10 часопіса за 1956 год. 26 доўгіх гадоў беларускія чытачы не мелі магчымасці знаёміцца з новымі творамі паэта, але далей імя Язэпа Пушчы ўжо не сходзіць са старонак перыядычных выданняў.

З’яўляюцца думкі пра тое, каб пераехаць. Заклікаюць Іосіфа Паўлавіча вярнуцца і старыя знаёмцы-пісьменнікі: Станіслаў Шушкевіч і Алесь Якімовіч. У 1958 годзе Язэп Пушча разам з сям’ёй вяртаецца ў Мінск. У тым жа годзе Пушчу і Дубоўку прымаюць у Саюз пісьменнікаў. Час плённай

працы, магчымасць пажыць у доме творчасці “Каралішчавічы”, родных мясцінах паэта. У 1960 годзе выходзіць кніга “Вершы і паэмы”. Характэрна, што да першых пасля вяртання кніг Пушчы і Дубоўкі прадмовы пісаў іх былы паплечнік Пятро Глебка. З агаворкамі, характэрнымі для таго часу, быццам, нельга было стала вярнуцца ў літаратуру наўпрост. Новая кніжка паэзіі Язэпа Пушчы затрымалася на 30 гадоў. У той жа час асобнымі выданнямі выходзяць казка “для малых і дарослых” “На Бабрыцы” і пераклад аповесці Аляксея Талстога “Дзяцінства Мікіты”. А праз два гады яшчэ адна кніга паэзіі – “Пачатак легенды”.

Жыццё Язэпа Пушчы было сапраўды легендарным, на жаль, яно абарвалася ад цяжкой хваробы сэрца ў 1964 годзе. Доўгім і пакручастым было вяртанне імя Язэпа Пушчы ў беларускую літаратуру, але цяпер яно па праву займае пачэснае месца ў пантэоне найлепшых беларускіх паэтаў.